

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

9 MİLLETLERARASI
TÜRK HALK
KÜLTÜRÜ KONGRESİ

MÜZİK OYUN VE EĞLENCE

SOMUT OLMAYAN
KÜLTÜREL MİRASIN
KORUNMASI ÇALIŞMALARI

İZMİR'DE YAŞAYAN BİR ÂŞIK: ÂŞIK ALİ RIZA EZGİ VE SOKÜM

Prof. Dr. Metin EKİCİ

Türkiye sahası âşıklık geleneği; kökleri en eski Türk inanç sisteminin temsilcileri olan şamanlara kadar uzanan, Türk boyları arasında zaman ve coğrafi çevreye bağlı bir şekilde gelişen bir kültürel mirastır. Yüzyıllardır Türk sözlü ve yazılı şiir yaratımını gerçekleştiren ve hikâye anlatıcılığı geleneğini canlı tutup kuşaktan kuşağa aktararak bir kültürel miras haline dönüştüren bu sanatçılara genel olarak “Âşık” veya “Ozan” adı verilmektedir. Bu sanatçıların “Türk Halk Şiiri” veya “Âşık Şiiri” adı verilen şiir sanatına ve genel olarak “Halk Hikâyeleri” adı verilen anlatı geleneğine katkıları son derece önemlidir. Bu iki alanda birden ustalaşmış çok az âşık vardır. Günümüz âşıklık geleneği içinde hem şiir sanatında hem de hikâye anlatma alanında başarılı olan birkaç âşıktan biri de Âşık Ali Rıza Ezgi'dir.

Diğer taraftan, âşıklık geleneğinin 20. ve 21. yüzyıl temsilcileri çoğunlukla küçük şehirlerde veya kırsal bölgelerde doğup, geleneği doğdukları yerlerde öğrenmiş ve zamanla ülkemiz içindeki sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel değişimlerden dolayı, genellikle büyük şehirlere göç etmeyi ve sanatlarını bu yeni çevrelerde icra etmeyi tercih etmektedirler. Bu sanatçılar bölgesel, yöresel ve bireysel olarak incelenebilir. Âşık Ali Rıza Ezgi de bu durumu tipik olarak örnekleyen aşlarımızdan biri olması bakımından, bu yönüyle de incelenmeye değer bir gelenek temsilcisidir.

Bildirimize Âşık Ali Rıza Ezgi'nin hayat hikâyesini kısaca özetleyerek başlamanın yararlı olacağını düşünüyorum. Halen İzmir'de ikamet etmekte olan Âşık Ali Rıza Ezgi; 1949 yılında Kars ilinin Arpaçay ilçesine bağlı Taşdere (Sosgirt) köyünde dünyaya gelmiştir. Baba adı İsmihan, ana adı Bahar olan Ali Rıza Ezgi âşıklık geleneği ve şiirle küçük yaşta ilgilenmeye başlamıştır. Âşık Ali Rıza Ezgi, âşıklığa duyduğu ilgiyi âşıklık geleneğinin rüya motifiyle ilgili olarak şöyle anlatmıştır: “10-11 yaşlarında iken, iki odalı evimizde uyurken, bir perşembe gecesi Rüyamda bir derviş geldi ve bana bir tepsinin içinde saz verdi. Bana bir tokat vurdu ve ben uyandım. Bana verdiği saz ile

bu sanata başladım.” Âşık Ali Rıza Ezgi kendi akrabası olan ve sonradan ustaları olan Âşık Mehmet Hicrani ve Âşık İlhami Demir ile ilk karşılaşma tanışmalarını ise şöyle anlatır:

“Bir son bahar günüydü köyümüzde düğün vardı babam dedi ki;

-Ben düğüne gidiyorum.

Ben de;

-Ben de geleceğim diye başladım ağlamaya. Babam bana kızarak;

-Oğlum seni içeri almazlar, dedi.

Ben de;

-Olsun baba, ben dışarıdan dinlerim. Anam ağlamama dayanamadı ve

-Bir şey olmaz bırak çocukta gelsin, dedi.

Babamla birlikte düğün evine gittim ama beni içeri almadılar, ben de dışarıdan, pencereden dinlemeye başladım. Düğünde amcam Mehmet Hicrani ve Âşık İlhami Demir’le atışma yapıyordu. O anda dışarı çok soğuktu ve köyümüzden bir akrabam beni içeri aldı. Ben içeri girdiğimde Mehmet Emmim, Latif Şah Hikâyesi’ni anlatıyordu. Bir zaman sonra ara verdiler ve bu sırada köyümüzün ileri gelenlerinden Hacı Nevruz Aküzüm, Mehmet Hicari’ye dönerek;

-Âşık Mehmet senden bir ricam var!

Mehmet Emmi;

-Buyur, Hacı Ağa!

-Ay Âşık köyümüzden yeni yetişmek isteyen, sesi çok güzel bir genç var. Senin de akrabandır müsaade edersen, bir ‘muğama ceylan’ havası söylesin. Söz bittikten sonra Mehmet Emmi;

-Çok sağ ol, ay bala! Demek ki, benden sonra köyümüz âşiksiz kalmayacak.

O zaman Âşık İlhami Usta söz aldı ve

-Mehmet Usta, eğer icazet verirsen bu delikanlıyı ben çırak yetiştirmek istiyorum.”

1961 yılında Âşık İlhami Demir’e çırak olan Âşık Ali Rıza Ezgi, 12 yıl ustanın yanında âşıklık geleneğinin her özelliğini öğrendiğini belirtir. Özellikle İlhami Demir’den şiir sanatında çok beceri elde ettiğini ısrarla vurgular. Hikâye anlatma geleneğini ise yakın akrabası olduğunu belirttiği Âşık Mehmet Hicrani’yi daha çocukluğu sırasında defalarca dinlemek ve daha sonra çıraklığı sırasında da amcasının yanına gidip onu tekrar tekrar dinlemek suretiyle elde ettiğini vurgular. Bunların dışında kendi yöresinde yaşamış olan; Aşık Murat Musa Ünlü, Aşık İslam Erdener, Aşık Şevki Halıcı, Aşık Lütfü Aydın, Aşık Murat Çobanoğlu, Aşık Şeref Taşlıova, Aşık Rüstem Alyan-soğlu ve Aşık Mihmani gibi usta âşıklardan şiir ve hikaye sanatının inceliklerini öğrendiğini belirtir.

Âşık Ali Rıza Ezgi için önemli anlardan biri de Kars'ta yapılan 1970'li yılların sonuna doğru "Genç Âşıklar Yarışması"nda derece alması üzerine ustası İlhami Demir ve önceki Kültür ve Turizm Bakanlarından Rifki Danişman tarafından kendisine "Usta Âşık Unvanı" ve bunun yazılı belge "Beraatname" olarak verilmesidir.

Âşık Ali Rıza Ezgi, 1974 yılında ekonomik nedenlerle İzmir'e göç etmiş ve İzmir kent merkezinde, kendisi gibi Kars ve Erzurum'dan göç edenlerin yoğun olarak yerleştiği Bayraklı İlçesi sınırlarında bulunan Alpaslan, Cengiz Han ve Muhittin Erener yerleşmiştir. Âşık Ali Rıza Ezgi, başta kendi mahallesi olmak üzere, İzmir'deki kahvehanelerde hikâye anlatarak ve çaldığı saz eşliğinde şiir söyleyerek (kendi ifadesine göre türkü söyleyerek) geçimini sağlamıştır. Âşık Ali Rıza Ezgi, İzmir'de kendi yöresinden insanların düzenlediği anma geceleri, düğünler ve dernek toplantıları vb. pek etkinlikte özellikle saz çalıp, şiir söyleyerek hayatını sürdürmüştür. Diğer taraftan aşığımız ülkemizin çeşitli illerinde düzenlenen âşık yarışmaları, şenlik ve bayramlarına da katılmıştır. Bunlardan; Konya Âşıklar Bayramı, Sivas Âşıklar Bayramı, Kars Âşıklar Bayramı ve Çukurova-Adana Âşıklar Bayramı kendisi için özellikle önemli olup, bu bayramların çoğunda özellikle "Atışma Dalı"nda pek çok defa Birincilik Ödülü almıştır. Bunların yanında; Antalya İstanbul ve Tokat gibi şehirlerde düzenlenen şenlik ve yarışmalara da katılan aşığımız için Berlin'de düzenlenen "Cumhuriyet Âşıklar Yarışması"nda "Cumhuriyet Ödülü" kazanması çok anlamlıdır. Bunların dışında; İzmir Âşıklar Yarışmasında Atışma Dalında Birincilik, Konya Âşıklar Bayramı'nda "Sururi Ödülü", Konya'da "Kayıkçı Kul Mustafa Ödülü", Kars Âşıklar bayramında İrticalen Şiir Söyleme Dalında "Birincilik Ödülü", Çobanoğlu Âşıklar Bayramı'nda "Âşık Kerem Ödülü", Tarsus'ta Karacaoğlan 7. Şiir Akşamlarında "Yılın Ozanı Ödülü" almaya hak kazanmıştır.

Aşığımız; Almanya, Hollanda, Fransa, Belçika, Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Türkmenistan, Rusya'da bulunmuştur. Bu ülkelere âşıklık geleneğiyle ilgili toplantılar ve yarışmalar için gittiğini belirten âşık, özellikle Almanya, Gürcistan ve Azerbaycan'a pek çok defa gittiğini belirtmiştir. Bunlardan Azerbaycan ve Gürcistan'da yarışmalara katılmış olup, bu yerlerde tanıştığı ve yarıştığı âşiklerden bazıları; Âşık Kamandar, Âşık Astan, Âşık Murat Kövrek, Âşık Zelmi Han Yakup, Âşık Termey Han, Âşık Âşık Mikayil Azaplı, Âşık Gülara Azaplı, Sadet Puta, Âşık Telli Borçalı Âşık Kemale, Âşık Ülduz, Âşık Zülfıye İbadova'dır.

Âşık Ali Rıza Ezgi, belli sayıda çırak yetiştirmiş ve bu konuda da şunları söylemektedir; *"Usta âşiklerden aldığım bütün bilgileri yetiştirmiş olduğum çıraklarıma aktardım. Çıraklarım Nevruz Ali Çiçek, İrfan Erdağı, Murat Ozanoğlu ve Metin Bulutlu'dur."*

Âşık Ali Rıza Ezgi, Güldane Ezgi ile evli olup 5 çocuk babasıdır.

2010 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından "Yaşayan İnsan Hazinesi" olmaya hak kazanan Âşık Ali Rıza Ezgi kendi ifadesiyle; *"Âşıklık kültürünü yokluk ve yoksulluk içinde hiçbir sosyal hakka sahip olmadan devam ettirdim. Türk halk edebiyatına birçok halk hikâyesi ve halk şiiri kazandırdım. Kültür Bakanlığı tarafından çıkarılan 'Halk Hikâyeleri' adlı kitapta usta malı 4, kendi eserim 2 halk hikâyesi yayımlandı. Ayrıca, anlattığım Köroğlu kolları Metin Ekici tarafından Amerika'da hazırlanan doktora tezinde yer aldı, ama bakanlığımdan hak ettiğim halde, 'Yaşayan İnsan Hazinesi' olduğuma dair belgemi ve ödülümü' alamadım."* diyerek, sitem etmektedir.

Özetlemek gerekirse, Âşık Ali Rıza Ezgi; aslen Karslı olup, sanatını halk hikâyesi anlatımıyla meşhur Âşık Mehmet Hicrani âşık şiiri tarzında meşhur Âşık İlhami Demir'den öğrenmiş, 1974 yılında ekonomik nedenlerle İzmir'e göç etmiş, kendi sanatını icra ederek geçimini temin etmiş, Türkiye ve yurt dışında düzenlenen âşıklık geleneğiyle ilgili pek çok yarışma ve kutlamaya katılarak buralarda derece almış, iyi derece saz çalma ve irticalen şiir söyleme yeteneğine sahip ve yetiştirdiği çıraklarla da ustalığını ispatlamış bir geleneksel sanatçısıdır.

Ali Rıza Ezgi; başta Köroğlu kolları olmak üzere, Kerem ile Aslı, Latif şah, Salman Bey, Alihan Hükümdar ve Peri Han, Ali İzzet Bey gibi pek çok halk hikâyesi bilmekte ve anlatmaktadır. Ezgi, repertuarındaki hikâyelerin bir kısmını Âşık Mehmet Hicranî (Taşdereli Âşık Mehmet Ozani)'den bir kısmını ise çeşitli yerlerde dinleme fırsatı bulduğu diğer usta âşıklardan öğrenmiştir. Aşığın bildiği sekiz Köroğlu Kolu tarafımızdan derlenmiş ve özet metin olarak yayınlanmıştır. Diğer hikâyeler ise Kültür ve Turizm bakanlığı tarafından yayınlanan "Halk Hikâyeleri" adlı kitapta yayınlanmıştır.

Aşığımızın, İzmir'e göç ettikten sonra hikâye anlatımına devam ettiğini belirtmiştik. Âşık Ali Rıza Ezgi İzmir'de kendi yetiştirdiği çevreye benzer bir hikâye anlatım ortamını hiçbir zaman bulamamıştır. Bunda, aşığın hikâyelerini icra edebileceği düzenli bir mekânın olmayışı, dinleyici çevresinin bu tür bir geleneğe yeterince aşına olmaması ve değişkenliği, hikâye icra etme zamanının sınırlılığı gibi unsurlar etkili olmuştur. Bütün bu olumsuz etkenler, aşığımızın hikâye anlatımında kent ortamına göre süre ve içerik bakımından bazı değiştirmelere gitmesine neden olmuştur. Köroğlu gibi oldukça uzun bir zaman içinde anlatılması gereken ve aşığımızın da uygun zaman olduğunda daha uzun süre anlatabildiğini ifade ettiği ve gösterdiği anlatmaları geleneğe yabancı, sürekli değişen ve daha az zaman sahip bir dinleyici grubu önünde daha kısa ve özetleyerek anlattığını tespit ettik. Yine anlatım sırasında kent yaşamına yabancı olacağını düşündüğü unsurlar yerine, bu yeni ortadaki dinleyicinin kolayca anlayabileceği unsurlarla değiştirme yolunu tercih ettiğine şahit olduk. Örneğin kahramanın eğitimi kısmında eski usuldeki mahalle mektebi veya sarayda verilen eğitimle ilgili lala veya hoca tarafından verilen eğitim yerine, günümüz kent ortamında yer alan ilkokul veya üniversiteye benzer bir eğitim kurumu tanımlamasının kullanıldığını tespit ettik. Yine Köroğlu kollarını anlatırken, Kahramanımızın annesinde hiç bahsedilmemesine rağmen, Ali Rıza Ezgi, Deli Yusuf'un kör edilip köyüne geri gönderildiği olayları naklederken, Köroğlu'nun annesinin de o zamanın zengin beylerinin konaklarına temizlik işlerine gittiğini ve bu nedenle kocası köye döndüğünde, evde olmadığını ve onu karşılamadığını ifade ederek, kendi hayatı ve çevresindeki kent yaşamında yer alan güncel bir meslek grubunu metnin içine yerleştirmiştir.

Aşığımızın hikâye anlatım geleneğinde yaptığı kısaltma, birleştirme ve değiştirmelerin ayrıca incelemeye değer bir konu olduğunu belirterek, onun şiir konusundaki yaratıcılığı ve kent ortamının etkileri üzerinde duralım.

Hayat hikâyesi hakkında bilgi verirken belirttiğimiz üzere, Âşık Ali Rıza Ezgi âşık tarzı şiir geleneğini ve saz çalma becerisini Âşık İlhami Demir'in yanında 11-12 yaşlarından itibaren 12 yıllık çırak döneminde kazanmıştır. Başka bir ifadeyle, İzmir'e göç ettiği yıl olan 1974 yılına kadar çoğunlukla İlhami demir ustanın yanında ve zaman zaman da Mehmet Hicrani'nin yanında âşıklık geleneğinin özelliklerine vakıf olmuştur.

Âşık Ali Rıza Ezgi divan sazı adı verilen bağlamayı mükemmelen kullanmakta ve özellikle Kars, Ahıska, Gürcistan ve Azerbaycan bölgesindeki ezgileri, başka bir deyişle “âşık makamlarını” başarılı bir şekilde icra edebilmektedir. Gerek usta malı şiirleri ve gerekse irticalen söylediği şiirlerde mutlaka saz kullanmaktadır. Aşığımız özellikle âşık tarzı şiirin güzelleme ve taşlama tarzında mükemmel bir yaratıcılığa sahip olmakla birlikte, âşık tarzı şiirin hemen her türünde eserler vermiştir. Sözlü gelenekte yarattığı çoğu şiiri daha sonra yazıya geçiren Âşık Ali Rıza Ezgi'nin yazıya geçirdiği 250'den fazla şiir şu elimizde olup, bunların ayrıntılı incelemesi yapıldıktan sonra basımı yapılacaktır. “İzmir’de Yaşayan Âşıklar Antolojisi” adlı kitapta kendi seçtiği 25 şiirine yer verdiğimiz âşık, şiirlerinde hece vezninin 8’li ve 11’li kalıplarını kullanmayı tercih etmiştir. Genellikle toplumsal ve bireysel ahlaki değerleri benimsemeyi, değerlerin kaybedildiği yerde bozulmanın meydana geldiğini, ekonomik sorunların ve savaşların birey ve toplum yapısını bozduğunu dile getiren âşık Ali Rıza Ezgi bütün şiirlerinde sorunlar üzerinde odaklanmayı daha çok tercih etmiştir. Şiirlerinde ele aldığı sorunların çoğu da kente göç ve kent insanının içine düştüğü sorunlar olup, yaşadığı çevrenin onun şiir sanatındaki yaratıcılığını nasıl etkilediğini açıkça göstermektedir. Örneğin “BİLİR MİSİN” adlı şiirinde göç ve kültürel çevreyi kaybetmenin sonuçlarını dile getirir:

...

Balık sudan çıkar ise

Nasıl yaşar bilir misin

Dostuna kuyu kazanın

Kendi düşer bilir misin

“GARİBAN” adlı şiirinde kimsesizlik ve yoksulluğu dile getirir:

...

Ah etti menzile ulaşsın diye

İz üstünde öldü vay garibim vay

Hakkını ararken iki kelime

Söz üstünde öldü vay garibim vay

“YARINLARIMIZ”

...

Sana sığınmışım yaradan kudret

Dinleyen sözümden alsın bir ibret

Göklere çekildi hayır, bereket

Ekmeğe doymuyor karınlarımız

“İŞÇİ” adlı şiirde ise tamamen kent yaşamındaki ekonomik sorunları özetlemektedir:

Altıda uyanan zavallı işçi

Saat sekiz iş başını bekliyor

Sen durma beton çek kiracı kardeş

Ev sahibi aybaşını bekliyor

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, Âşık Ali Rıza Ezgi kırsalda yetişmiş bir âşık olmasına rağmen, kendine yaşam alanı olarak seçtiği kent ortamını benimsemiş ve pek çok şiirinde kent ortamının temel sorunlarını temsilcisi olduğu sanat çerçevesinde dile getirmeyi tercih etmiştir. Bu örnek, bir âşığın, kendi dünyasında meydana gelen değişimi ortaya koyduğu gibi, günümüz Türkiye’sinde âşıklık geleneğinin geçirmekte olduğu değişim ve dönüşümü de yansıması bakımından önemlidir.

Diğer taraftan, 2003 yılında UNESCO tarafından kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi ülkemizin kültürel miraslarının korunması, genç kuşaklara aktarılmasını bakımından son derece önemli bir sözleşmedir. Âşıklık geleneği, sözleşme hükümlerine göre KTB tarafından hazırlanan “Ulusal Envanter”e kaydedilmiş ve uluslararası alanda görünürlük kazanması bakımından “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi” adlı listeye 2008 yılında ülkemiz adına kaydedilmiştir. Yine KTB tarafından hazırlanan “Yaşayan İnsan Hazineleri Envanteri” de âşıklık geleneğinin yaşatılarak korunması ve özellikle usta âşıkların ülkemiz genelinde görünürlüklerinin artırılması bakımından önemlidir. Bu iki noktada, Âşık Ali Rıza Ezgi’nin yaşayan İnsan Hazinesi olma hakkının teslim edilmesi gereklidir.

Sonuç olarak Âşık Ali Rıza Ezgi, Türkiye sahası âşıklık geleneğinin önemli bir temsilcisi ve yaşayan ustalarından biri olarak İzmir gibi bir büyükşehir, endüstri ve turizm merkezinde somut olmayan kültürel miras unsurlarımızdan âşıklık geleneğinin yaşatılmasına ciddi katkı sunan bir ustadır. Bu ustanın temsilcisi olduğu âşıklık geleneğinin sürdürülebilir kılınması son derece önemlidir. Türkiye’de âşıklık geleneğinin temsilcilerinin ve eserlerinin araştırılması ve sonuçlarının yayınlanmasıyla ilgili pek çok tez ve monografi çalışması yayınlanmış ve yayınlanmaktadır. Bunların dışında çeşitli bilimsel toplantılar düzenlenmekte, bayram ve şenlikler yapılmaktadır. Bunların çoğu bu kültürel mirasın sürdürülebilirliği açısından önemli olmakla birlikte, bu geleneğin daha etkin bir şekilde yaşatılarak korunması için:

1. Âşıklara kent ortamlarında icra yapabilecekleri mekânların tahsis edilmesi,
2. Âşıklık geleneği temsilcilerinden usta ve çırakların tespit edilmesi,
3. Âşıklık geleneği temsilcilerinin kuracağı STK'lara destek olunması,
4. Âşıklık geleneğinin usta temsilcilerine sağlık vb. konularda sosyal haklar verilmesi ve kendilerinin ekonomik olarak desteklenmesi,
5. Âşıklık geleneği usta temsilcilerinin medya organlarında tanıtımlarının yapılması,
6. Âşıklık geleneği usta temsilcilerinin eğitim kurumlarında gençlerle buluşmasını sağlayacak programlar yapılması gereklidir.

KAYNAKLAR:

- Ekici, Metin (1996). The Anatolian Cycle of Köroğlu Stories. Madison-WI, Univ. Wisconsin Madison (yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Ekici, Metin (2004). Türk Dünyasında Köroğlu (İlk Kol). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ekici, Metin vd. (2014). İzmir: İzmir Valiliği Yay.
- Oğuz, Öcal M. (2009) Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir? Ankara: Geleneksel Yay.
- Oğuz, Öcal; Gürçayır Selcan (hızl) (2011). Somut Olmayan Kültürel Miras: Yaşayan Âşık Sanatı Uluslararası Sempozyum Bildirileri. Ankara: THBMER Yayınları.